

ปรากฏการณ์การประดิษฐ์สร้างประเพณีจากเรื่องเล่าท้องถิ่น

Prang Ku Kut Rang and The Traditional invention from Local Narrative.

ไกรวิทย์ นรสาร¹ และทวีศิลป์ สืบวัฒนะ²

Kraiwit Norasan¹ and Thaveesilp Subwattana²

¹นิสิต ปริญญาโท คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

²อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹Master Student Faculty of Fine-Applied Arts and Cultural Science Mahasarakham University

²Lecturer from the Faculty of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University

Corresponding Author Email: karnkonrawit.2536@gmail.com

Received: 19 March 2023

Revised: 18 April 2023

Accepted: 20 April 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของประเพณีสงกรานต์ (ปรากฏการณ์การประดิษฐ์สร้าง) และ 2. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสงกรานต์ (ปรากฏการณ์การประดิษฐ์สร้าง) เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกต โดยมีกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย คือ ปราชญ์ท้องถิ่น 5 ท่าน ผู้นำชุมชน 3 ท่าน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรม 10 ท่าน ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจง แล้วนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากแบบสัมภาษณ์และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) ปรากฏการณ์การประดิษฐ์สร้างหรือการประดิษฐ์สร้าง เป็นเพียงชื่อเรียกของสถานที่ซึ่งเกิดจากจินตนาการของคนในชุมชนเนื่องจากสถานที่แห่งนี้ไม่ปรากฏร่องรอยของโบราณวัตถุสถานที่เกี่ยวข้องกับ กู เช่น กูสันตารัตน์ กูบัวมาศ กูบ้านเขว และอีกหลายๆแห่งในจังหวัดมหาสารคาม เป็นเพียงแต่สถานที่ซึ่งคนในชุมชนเชื่อกันตามตำนาน/เรื่องเล่าท้องถิ่นเพียงเท่านั้น จากความเชื่อดังกล่าวนี้องค์กรในท้องถิ่นทุก ๆ ปี ชุมชนจะจัดงานสงกรานต์ขึ้นเพื่อเป็นการขอให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีภัยอันตรายเกิดขึ้นกับชุมชน และ 2) ประเพณีสงกรานต์หรือปรากฏการณ์การประดิษฐ์สร้าง ก่อนทศวรรษที่ 2530 จะจัดขึ้นหลังจากบุญสงกรานต์โดยชุมชนจะกำหนดวันที่พร้อม และจะนัดหมายกันไปทำบุญและทำพิธีสงกรานต์ ในอดีตเรียกบุญนี้ว่า บุญสงกรานต์เจ้าปู่ห้วยกูตรัง หลังทศวรรษที่ 2530 การส่งเสริมจากภาครัฐทำให้บุญสงกรานต์เจ้าปู่ห้วยกูตรัง เปลี่ยนชื่อเป็นประเพณีสงกรานต์ (ปรากฏการณ์การประดิษฐ์สร้าง) รวมไปถึงการเรียกชื่อสถานที่ใหม่ว่า ปรากฏการณ์การประดิษฐ์สร้าง ด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ: ประเพณีสงกรานต์, เรื่องเล่าท้องถิ่น, ปรากฏการณ์การประดิษฐ์สร้าง

Abstract

This research consists purposes were 1. to study the history of Songku tradition (Prang Ku Kut Rang) and 2. to study the change of Song Ku tradition (Prang Ku Kut Rang) There were research instruments such as interviews and observations. Target group in the research were 5 local philosophers, 3 community leaders, 10 people involved in ritual traditions that came from specific selection. Then brought the information collected from the interview form and related documents to analyze in the content. The results show that 1) Prang Ku Kut Rang or Ku Kut Rang is just the name of the place caused by the imagination of the people in the community because this place does not take away the rules of traces of antiquities related to Ku, such as Ku Santarat, Ku Bua Mat, Ku Ban Khwao and many other places in Maha Sarakham Province. It is just a place where people in the community believe in accordance with local legends/tales. From this belief, every year, the community organizes a Song Ku event to wish the community to live happily. There is no danger to the community and

2) Song Ku Kut Rang tradition or Prang Prang Ku Kut Rang before the 1987 BE will be held after Songkran merit. The community will set a ready date. And will make an appointment to make merit and make a ceremony in the past, this merit was called Boon Song Chao Pu Huai Kut Rang after the 1987 BE. The promotion from the government made Boon Song Chao Pu Huai Kut Rang change the name to Song Ku tradition (Prang Ku Kut Rang), including calling the name of the new place that Prang Ku Kut Rang as well.

Keyword: Song Ku Tradition, Local Story, Prang Ku Kut Rang

บทนำ

ประเพณีประดิษฐ์ หรือการประดิษฐ์สร้างประเพณี ถือเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ก่อตัวขึ้นจากการหยิบยกเอาวัตถุดิบโบราณทางวัฒนธรรม อาทิ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ พิธีกรรม งานเฉลิมฉลอง รวมถึงข้อปฏิบัติต่าง ๆ ของสังคมหรือที่เรียกว่า “การอ้างอิงอดีต” ที่สัมพันธ์กับสังคมมาตีความใหม่ ต่อเติมและปรุงแต่งเพื่อรับใช้สังคมในสถานการณ์ปัจจุบัน ขณะเดียวกันก็มีความพยายามในการ “อ้างอิงใหม่” เพื่อนำมาปฏิบัติให้เป็นรูปแบบใหม่โดยมีจุดมุ่งหมายร่วมบางอย่างในบางช่วงเวลา (นิชิตา บุญเฉลียว, 2552, น.22) ที่สังคมกำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ทั้งในแง่เศรษฐกิจ การเมือง สังคม ด้วยเหตุนี้ การประดิษฐ์สร้างประเพณีจึงถือเป็นปฏิบัติการทางสังคมที่มีความพยายามที่จะหยิบเอาประเพณีหรือวัฒนธรรมในอดีตนั้นนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความหมายใหม่ภายใต้เงื่อนไขของสถานการณ์ในยุคปัจจุบันนั่นเอง (ปฐม หงส์สุวรรณ, 2560, น.61)

นับตั้งแต่ช่วง ปี พ.ศ. 2520 กระแสการท่องเที่ยวในโลกได้ทวีบทบาทมากขึ้น ประเทศไทยได้รับอิทธิพลดังกล่าวเช่นกัน มีชาวต่างชาติเริ่มเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยเป็นจำนวนมากพร้อมกับทำรายได้มหาศาลให้กับประเทศ รัฐบาลได้ส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยให้สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) วางแผนการท่องเที่ยวในภาคต่าง ๆ สำหรับภาคอีสานนอกจากสถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติและแหล่งโบราณสถานที่ปรากฏ ได้มีความพยายามสร้างการท่องเที่ยวขึ้นโดยใช้วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น จังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสานได้แสดงความเป็น “เจ้าของ” ในประเพณีซึ่งปรากฏอยู่โดยทั่วไปและบางกรณีได้ประดิษฐ์และสร้าง “เทศกาล” ขึ้นเพื่อแสดงความเป็นเจ้าของ (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, ม.ป.ป., น.6)

การประดิษฐ์สร้างประเพณีในท้องถิ่นไทยเพื่อให้เกิดเป็นกิจกรรมทางการท่องเที่ยวโดยการฟื้นฟูและปรับเปลี่ยนนำเอามรดกวัฒนธรรมมาสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้น ซึ่งเกิดจากกระแสการส่งเสริมการท่องเที่ยว อันเชื่อว่าเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ อันสามารถนำเงินตราเข้ามาสู่ท้องถิ่นและประเทศได้ ดังนั้น จึงมีการคิดค้นประดิษฐ์สร้างประเพณีขึ้นมาใหม่ โดยอาจจะเคยปฏิบัติกันจริงมาแต่อดีตหรือไม่ก็ได้หรือในบางพื้นที่ก็มีการนำเอาตำนานเรื่องเล่าจากท้องถิ่นอื่น ๆ มาใช้ในชุมชนของตนเพื่อใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยว (ปฐม หงส์สุวรรณ, 2560, น.54)

ตำนาน (Myth) ในอดีตมนุษย์มักมีความสงสัยและตั้งปัญหาถามตนเอง ทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวของมนุษย์ สรรพชีวิต และวัฒนธรรมของตน เช่น มนุษย์เกิดมาได้อย่างไร มาจากไหน มีบรรพบุรุษเป็นใคร และชุมชนเกิดขึ้นได้อย่างไร เพื่อให้หายจากความเคลือบแคลงไม่แน่ใจมนุษย์ย่อมพยายามหาทางออกให้กับปัญหาที่ตนเองสงสัย ดูเหมือนว่าข้อมูลคติชนของกลุ่มชนนั้นเป็นผลผลิตของมนุษย์ที่จะตอบปัญหาเหล่านี้ โดยการสร้างเรื่องราวอธิบายข้อสงสัยต่าง ๆ ของมนุษย์ ซึ่งมักจะปรากฏออกมาในรูปของตำนาน ปรัมปราและนิยายประจักษ์ต่าง ๆ ที่กล่าวถึงตั้งแต่ยุคสร้างโลกหรือกำเนิดมนุษย์และสิ่งมีชีวิตบนโลก ตลอดจน ประวัติความเป็นมาในอดีตของชุมชนบ้านเมืองและกลุ่มชนของตน ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้คำจำกัดความของตำนานว่า “เรื่องแสดงกิจการอันมีมาแล้วแต่ปางหลัง เรื่องราว นมนานที่เล่ากันสืบ ๆ มา” ฉะนั้น ตามความเข้าใจของคนทั่วไปเวลาพูดถึง ตำนาน ก็มักจะ หมายถึง เรื่องราวซึ่งมีที่มาหรือมีต้นเค้ากำเนิดหรือกล่าวง่าย ๆ คือ คนส่วนใหญ่มอง ตำนาน ว่าเป็นเรื่องราวอธิบายกำเนิดหรือที่มา (ปฐม หงส์สุวรรณ, 2549, น.70-71)

กุดรังเป็นชุมชนหนึ่งในจังหวัดมหาสารคามเริ่มมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนราวปี พ.ศ. 2388 โดยกลุ่มคนจากบ้านผาใหญ่ เมืองสุวรรณภูมิ (อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดในปัจจุบัน) ลักษณะการตั้งถิ่นฐานในช่วงนี้จะอยู่กระจัดกระจายกันเมื่อเกิดโรคระบาดขึ้นจึงได้หนีโรคระบาดไปอาศัยยังบริเวณต่างๆจนกระทั่งและ ในปี พ.ศ. 2411 จึงได้ตั้งชุมชนขึ้น ณ ดอนหัน สืบมาจนถึงปัจจุบัน ชื่อของชุมชนกุดรังจากคำสัมภาษณ์ของผู้คนกล่าวว่ามีที่มาจากตำนานท้องถิ่นเรื่องจะเข้หลังจากกินลูกสาวเจ้าเมืองท่าขอนยางแล้วได้น้ำขึ้นมาอาศัยทำรังอยู่บริเวณห้วยกุดรัง จากการตำนานเรื่องดังกล่าวทำให้คนในชุมชนนำมาตั้งเป็นชื่อของชุมชน โดยคำว่า “กุด” หมายถึง ลำน้ำปลายด้ามซึ่งจะเข้ได้มาอาศัยอยู่ ส่วนคำว่า “รัง” หมายถึง รังหรือรังของจะเข้ตามตำนาน นอกจากการอธิบายชื่อบ้านนามเมืองของชุมชนกุดรังแล้ว ยังมีการนำตำนาน/เรื่องเล่าท้องถิ่นมาอธิบายสถานที่สำคัญของชุมชนคือ ปรารค์กุดรัง ด้วย คำว่า กู ตามหนังสือศัพทานุกรมทางโบราณคดีระบุนความหมายของคำว่า กู ว่าหมายถึง คำที่ใช้เรียกสฤพหรือเจดีย์ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย บางท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือใช้เรียกปราสาทขอมด้วย (กรมศิลปากร, 2550, น.42) เช่น กูสันตรัตน์ อำเภอนาดูน กูบ้านเขว อำเภอมือ อำเภอยางสีสุราช หรือกูบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม สำหรับปรารค์กุดรังมีลักษณะเป็นพื้นที่ป่ามีพื้นที่ราว ๆ 1 ไร่ ไม่มีร่องรอยโบราณวัตถุสถานใด ๆ ปรากฏในพื้นที่

ดังนั้น นโยบายการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในช่วง ทศวรรษที่ 2530 ส่งผลให้หลายพื้นที่ในภาคอีสานได้ทำการหยิบยกเอางานบุญในฮีตสิบสอง มาปรุงแต่งให้เป็นตัวแทนของจังหวัดนั้น ๆ เพื่อใช้เป็นจุดขายให้กับนักท่องเที่ยว พื้นที่จังหวัดมหาสารคามบางพื้นที่ซึ่งมีโบราณสถาน (กู) ได้ทำการจัดงานประเพณีสงกรานต์ขึ้น เช่น กูบัวมาศ กูสันตรัตน์ กูบ้านเขว กูบ้านแดง เป็นต้น สำหรับปรารค์กุดรังก็ได้รับผลของการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วยเช่นกัน เพียงแต่พื้นที่ดังกล่าวแตกต่างไปจากพื้นที่อื่น ๆ เพราะพื้นที่ดังกล่าวไม่มีโบราณสถานหรือร่องรอยของโบราณสถาน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาประวัติและความเป็นมา ความเปลี่ยนแปลงของงานประเพณีสงกรานต์ (ปรารค์กุดรัง) โดยตั้งปัญหาในการวิจัยในครั้งนี้ว่า เพราะเหตุใดพื้นที่ดังกล่าวจึงถูกเรียกว่า กู ทั้ง ๆ ที่บริเวณดังกล่าวไม่ปรากฏร่องรอยโบราณสถานเลย และพื้นที่ปรารค์กุดรังสำคัญอย่างไรถึงเกิดประเพณีสงกรานต์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของประเพณีสงกรานต์ปรารค์กุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสงกรานต์ปรารค์กุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการดังนี้

1. **กลุ่มเป้าหมาย** ได้แก่ ผู้คนในชุมชนกุดรังแบ่งเป็น ประชาชนท้องถิ่นจำนวน 5 ท่าน ผู้นำชุมชน 3 ท่าน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรม 10 ท่าน ที่มาจากการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงเนื่องจากเป็นผู้มีประสบการณ์ที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป และประชาชนทั่วไปจำนวน 6 ท่าน จากการคัดเลือกแบบเจาะจง

2. **เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย** ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์ (Interview) และ 2) แบบสังเกต (Observation) ที่ใช้ในการสำรวจข้อมูลภาคสนามโดยการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมในการสังเกตการณ์

3. **การเก็บรวบรวมข้อมูล** ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการแบบสัมภาษณ์ (Interview) และแบบสังเกต (Observation) ที่ใช้ในการสำรวจข้อมูลภาคสนามโดยการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมในการสังเกตการณ์ และ 2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ (Document Research) อาทิ หนังสือ ตำรา เอกสารวิชาการ งานวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย และการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ มาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่องปรางค์กู่กุดรังกับการประดิษฐ์สร้างประเพณีจากเรื่องเล่าท้องถิ่น ผู้วิจัยสามารถจำแนกผลของการวิจัยได้ดังนี้

1. ประวัติและความเป็นมาของประเพณีสร้างปรางค์กู่กุดรัง

ผลการวิจัยพบว่า ราวปี พ.ศ. 2411 ชุมชนกุดรังตั้งชุมชนขึ้นโดยได้อธิบายมูลเหตุที่มาของชื่อชุมชนมาจากตำนานท้องถิ่นเรื่องตำนานจระเข้กินลูกสาวเจ้าเมืองท่าขอนยางว่า ครั้งหนึ่งเจ้าเมืองท่าขอนยาง มีธิดาองค์หนึ่งเป็นที่รักและโปรดปรานของเจ้าเมืองท่าขอนยางมาก ธิดาองค์นี้มีนิสัยโปรดปรานจระเข้เป็นพิเศษกระทั่งหาจระเข้เข้ามาเลี้ยงไว้ในสระหลวง อยู่มาวันหนึ่งขณะที่ธิดาเจ้าเมืองท่าขอนยางหยอกล้อกับจระเข้ จระเข้ได้คาบนางไปกินในน้ำลึกแล้วหนีไป เมื่อเจ้าเมืองท่าขอนยางทราบข่าวก็รู้สึกเสียใจและโกรธเป็นอย่างมาก จึงได้ประกาศหาหมोजระเข้ ให้จับจระเข้ขึ้นให้ได้ จระเข้ตัวดังกล่าวหนีตามลำน้ำมายังบึงใหญ่แห่งหนึ่ง บึงดังกล่าวมีจระเข้เป็นจำนวนมากชาวบ้านได้กลิ่นเหม็นสาบของจระเข้ในบึง จึงเรียกบึงแห่งนี้ว่า “บึงกุก” ปัจจุบันอยู่บริเวณทิศตะวันออกของอำเภอโกสุมพิสัย หมอปราบจระเข้ได้ติดตามรอยของจระเข้มาเรื่อย ๆ และได้พบขี้ของจระเข้ที่บริเวณห้วยแห่งหนึ่งปัจจุบันชาวบ้านเรียกห้วยนี้ว่า “ห้วยขี้แซ่” จนกระทั่งพวกหมอปราบสามารถตามมาทันจระเข้ได้ในพื้นที่ปัจจุบันเรียกคือ “หมู่บ้านทัน” อยู่ในเขตอำเภอโกสุมพิสัย แต่ก็ยังไม่สามารถฆ่าจระเข้ดังกล่าวได้ หมอปราบได้ไล่จระเข้ตัวนั้นจนกระทั่งมาถึงบริเวณห้วยกุดรังในปัจจุบัน แต่ก็ไม่พบเจอแต่เพียงรังหรือยังของจระเข้ที่ทำอยู่บนกู่ เหตุดังกล่าวนี้เองคนในชุมชนกุดรังจึงได้นำมาอธิบายชื่อชุมชนโดยคำว่า กุด หมายถึง ลำน้ำปลายตัวน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของห้วยกุดรังในปัจจุบัน และ รัง มาจากคำว่า ยัง อันหมายถึงยังของจระเข้ในตำนานดังกล่าว (ล้วน มัชฌิมา, 2558, สัมภาษณ์)

จากการนำตำนานเรื่องดังกล่าวข้างต้นมาอธิบายชื่อของชุมชนทำให้เกิดสถานที่สำคัญของชุมชนขึ้น คือ กู่กุดรังหรือปรางค์กู่กุดรัง ลักษณะของกู่กุดรัง/ปรางค์กู่กุดรังเป็นพื้นที่ป่ามีเนื้อโดยรวม ราว ๆ 1 ไร่ ไม่มีร่องรอยของโบราณสถาน อย่างเช่น กุสันตรัตน์ กุบัวมาศ กุบ้านเขว ฯลฯ แต่อย่างไร สิ่งปลูกสร้างที่ปรากฏในพื้นที่ มีเพียง ศาลาเจ้าปู่กุดรัง พระพุทธรูปปูนปั้น รูปปั้นจระเข้และศาลา สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในภายหลัง ชื่อกู่กุดรัง และ ปรางค์กู่กุดรังเป็นชื่อที่ถูกเรียกขึ้นมาในภายหลัง ก่อนปี 2538 คนในชุมชนเรียกสถานที่นี้ว่า ห้วยกุดรัง เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญกับคนในชุมชนกุดรังและคนในชุมชนใกล้เคียงเนื่องจากเป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นาม “เจ้าปู่กุดรัง” ส่งผลให้ในทุก ๆ ปี คนในชุมชนกุดรังและคนในตำบลกุดรังและตำบลใกล้เคียงมาเข้าร่วมเรียก “บุญสงฆ์ห้วยกุดรัง”

รูปภาพที่ 1 ปรางค์กู่กุดรัง (ที่มา: ไกรวิทย์ นรสาร, 2565)

บุญสงห้วยกุดรัง เป็นประเพณีเดิมของชุมชนกุดรังและชุมชนใกล้เคียงไม่ปรากฏหลักฐานว่าประเพณีนี้เริ่มเกิดขึ้นมาเมื่อใด แต่หากนับเอาปี พ.ศ. 2411 ที่ตั้งชุมชนขึ้น ประเพณีนี้คงเริ่มทำกันมาในช่วงระยะเวลาที่สืบมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณีบุญสงห้วยกุดรังในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2538 จัดขึ้นช่วงระยะเวลาหลังสงกรานต์หรือบุญเดือนห้า โดยจะถือเอาวันที่คนในชุมชนพร้อมไม่กำหนด วันที่แน่นอนตายตัว ตามความเชื่อของคนในชุมชนเชื่อว่าการสงห้วยกุดรังคือสงน้ำสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ ณ ห้วยกุดรัง ค้ำครองคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่ให้เกิดอาเพศใดๆขึ้นกับชุมชน และยังทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ชุมชนกุดรังและพื้นที่ต่าง ๆ ของตำบลกุดรังและตำบลใกล้เคียงด้วย บุญสงห้วยกุดรังถือเป็นประเพณีสำคัญเพราะคนที่มาร่วมในงานประเพณีนี้ คือ คนในชุมชนบ้านกุดรังและในตำบลกุดรัง ตำบลเลิงแฝก ตำบลห้วยเตย ตำบลนาโพธิ์ และคนบางพื้นที่ของอำเภอกุสุมาลย์ อำเภอบรบือ มาร่วมงานบุญสงห้วยกุดรังด้วยเช่นกัน

2. ความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสงปรางค์กุดรัง

ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีสงปรางค์กุดรัง แต่เดิมเรียกว่า บุญสงห้วยกุดรัง ถือได้ว่าเป็นบุญใหญ่ของคนชุมชนบ้านกุดรัง รวมไปถึงในตำบลกุดรังและอีก 3 ตำบลในเขตกิ่งอำเภอกุดรังในขณะนั้นให้มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ผลจากการมีแผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติโดยใช้วิธีการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปและวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อตอบสนองปณิธานวัฒนธรรมไทยในปี พ.ศ. 2537 ส่งผลให้งานประเพณีพื้นบ้านในภาคต่างๆได้กลายเป็นงานวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองในเรื่องในเรื่องการท่องเที่ยวของประเทศ (ปฐม หงส์สุวรรณ, 2549, น.51) บุญสงห้วยกุดรังได้รับความเปลี่ยนแปลงจากผลซึ่งเป็นผลมาจากแผนดังกล่าวด้วยเช่นเดียวกัน หลังจากปี 2538 องค์การบริหารส่วนตำบลกุดรังได้ทำการจัดสรรงบประมาณในการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปและวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยสิ่งที่องค์การบริหารส่วนตำบลกุดรังได้ทำการเปลี่ยนแปลงกับงานบุญสงกุดรัง โดยผู้วิจัยจะกำหนดความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ดังนี้

ประการแรก คือ เปลี่ยนชื่อสถานที่จากห้วยกุดรังเป็น “ปรางค์กุดรัง” และเปลี่ยนชื่อประเพณีจากบุญสงห้วยกุดรัง เป็นประเพณีสงปรางค์กุดรัง โดยใช้เรื่องเล่าท้องถิ่นของชุมชนกุดรังมาอธิบายถึงชื่อของสถานที่ กล่าวคือ เมื่อครั้งที่พระเจ้าหน้างามเมืองท่าขอนยางขึ้นมาทำรังอยู่บริเวณห้วยกุดรังได้ทำการรังอยู่ภายในกุซึ่งอยู่ ณ บริเวณปรางค์กุดปัจจุบัน เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์และมีกุที่เป็นโบราณสถานเหมือนกับพื้นที่อื่น ๆ เช่น กุบัวมาศ กุสันตรัตน์ เป็นต้น เหตุผลอีกประการหนึ่งในการเปลี่ยนชื่อสถานที่ดังกล่าวก็เพื่อให้เป็นสิ่งที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวชมปรางค์กุดรังทำให้เกิดการทำเส้นทางลงไปยังปรางค์กุดรัง ในปี พ.ศ. 2544 เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกในการเดินทาง (ราชันย์ไชยะดา, 2565, สัมภาษณ์)

ประการที่สอง คือ กำหนดวันจัดการให้มีความชัดเจนเพื่อให้เกิดเป็นเทศกาล/ประเพณีที่จะถูกจัดขึ้นในทุก ๆ ปี ทำให้ประชาชน นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวงานประเพณีดังกล่าวได้สะดวกขึ้น โดยกำหนดให้ทุกวันที่ 20 เมษายน ของทุก ๆ ปี ซึ่งแต่เดิมจะจัดบุญสงน้ำห้วยกุดรังเป็นช่วงระยะเวลาหลังวันสงกรานต์จะเลือกวันตามวันที่คนในชุมชนสะดวกไม่มีวันที่ชัดเจน

ประการที่สาม คือ ทำการเบียดขับสิ่งการพนัน สิ่งผิดกฎหมายต่างๆออกไปจากงานประเพณี กล่าวคือก่อนปี พ.ศ. 2538 การจัดงานประเพณีบุญสงกุดรัง เมื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและสงน้ำเรียบร้อยแล้ว จะมีการเล่นไฮโล แข่งไก่ชน และสิ่งผิดกฎหมายต่าง ๆ ทำให้คนในพื้นที่อื่น ๆ ที่มาร่วมงานประเพณีได้ร่วมเล่นการพนันเสี่ยงโชค ผลจากการที่มีผู้มาเล่นการพนันในงานประเพณีนี้เอง ทำให้คนในชุมชนนำสินค้า เช่น ขนมจีนน้ำยา น้ำ อาหาร ฯลฯ มาขายให้กับนักเสี่ยงโชค เกิดรายได้ในช่วงวันสงห้วยกุดรัง แต่เมื่อองค์การบริหารส่วนตำบลกุดรังได้ทำการฟื้นฟู เทศกาลบุญสงห้วยกุดรังให้กลายเป็นประเพณีสงปรางค์กุด ส่งผลให้สิ่งเหล่านี้ถูกกำจัดออกไปจากงานประเพณีเป็นการลบภาพลักษณ์ด้านลบเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่สวยงาม ผลของการเบียดขับดังกล่าวนี้เอง ส่งผลให้ผู้คนจากตำบลเลิงแฝก นาโพธิ์ ห้วยเตย และคนในบางพื้นที่ในเขตอำเภอกุสุมาลย์ และบรบือลดการเข้า

ร่วมงานประเพณีสงกรานต์ประจักษ์ศิลปาคมที่ 16 หมู่บ้านในตำบลทุ่งและคนในตำบลห้วยเตยบางพื้นที่เท่านั้น (ไพเราะ
ชินสทธิ์, 2565, สัมภาษณ์)

รูปภาพที่ 2 งานประเพณีสงกรานต์กุดรัง (ที่มา: เพจชุมชนท่องเที่ยวบ้านกุดรัง หมู่ 1 ตำบลกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม, 2565)

นอกจากงานประเพณีสงกรานต์ประจำปีการประดิษฐ์สร้างประเพณีขึ้นมาเพื่อตอบสนองนโยบายด้านการท่องเที่ยวตามนโยบายของประเทศแล้ว งานประเพณีดังกล่าวยังถูกใช้เพื่อเป็นการช่วงชิงความสำคัญของพื้นที่ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ในปี 2538 ตำบลกุตุรงได้ถูกยกฐานะให้ขึ้นเป็นกิ่งอำเภอกุตุรง แต่เนื่องจากพื้นที่ในเขตชุมชนกุตุรงมีความแออัดไม่สามารถตั้งศูนย์ราชการได้ จึงได้มีนโยบายขยายพื้นที่ศูนย์ราชการออกไปยังพื้นที่บ้านโสกขุน ดัดเส้นทางคมนาคม หมายเลข 23 ถนนแจ้งสนิทในปัจจุบัน การย้ายศูนย์ราชการต่าง ๆ ออกไปยังบริเวณถนนแจ้งในวงนั้นเอง เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลให้องค์การบริหารส่วนตำบลกุตุรงได้ทำการประดิษฐ์สร้างประเพณีจากงานประเพณีเดิมให้เป็นประเพณีมีความสำคัญโดยใช้เรื่องเล่า/ตำนานท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการอธิบายความสำคัญในการจัดงานประเพณี ในปัจจุบันงานประเพณีสงกรานต์ประจำปีการประดิษฐ์สร้างประเพณีดังกล่าวยังถูกทำให้มีความสำคัญมากขึ้นด้วยการเชิญข้าราชการจากอำเภอกุตุรง ส.ส. และนักการเมืองท้องถิ่น อีกทั้งยังจัดพิธีบวงสรวงก่อนจะเริ่มประเพณีสงกรานต์ประจำปีการประดิษฐ์สร้างประเพณีดังกล่าวเป็นงานประเพณีประจำอำเภอกุตุรง ดังจะเห็นได้ว่าประเพณีสงกรานต์ประจำปีการประดิษฐ์สร้างประเพณีเดิมของชุมชนแต่หลังปี 2538 องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้นำเรื่องเล่า/ตำนานท้องถิ่น มาอธิบายความหมายความสำคัญของพื้นที่ในการประดิษฐ์สร้างประเพณีเพื่อตอบสนองนโยบายของประเทศ และประเพณีสงกรานต์ประจำปีการประดิษฐ์สร้างประเพณีที่ถูกสร้างขึ้นโดยนัยยะทางการเมืองด้วยคือเพื่อเป็นการช่วงชิงความสำคัญของพื้นที่ระหว่างชุมชนกุตุรงและพื้นที่ตั้งส่วนราชการที่ขยายออกจากพื้นที่ชุมชนกุตุรงไปสร้างใหม่ ณ บริเวณถนนแจ้งสนิทในปัจจุบัน

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องปรangkู่คู่ตรงกับ การประดิษฐ์สร้างประเพณีจากเรื่องเล่าท้องถิ่น ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ได้ ดังนี้

1. เพื่อประวัติและความเป็นมาของประเพณีสงกรานต์ประจักษ์กุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ประเพณีสงกรานต์ประจักษ์กุดรังเป็นงานประเพณีที่ถูกประดิษฐ์สร้างมาจากการประเพณีนี้เดิมของชุมชนคือ บุญสงกรานต์กุดรัง โดยจากเรื่องเล่า/ตำนานของชุมชนตามความเชื่อของคนในชุมชนเชื่อว่าบริเวณปราสาทกุดรังคือสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเหตุผลคือประการแรกเพราะมีปูซึ่งปรากฏในเรื่องเล่า/ตำนานท้องถิ่นว่า จะเข้ามาสร้างรังในกู่ทำให้พื้นที่บริเวณปราสาทกุดรังเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มาแต่เดิม และประการที่สองคือเป็นที่สถิตของเจ้าปู่กุดรัง ดังนั้นการสงกรานต์ศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ ณ ห้วยกุดรัง คุ่มครองคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่ให้เกิดอาเพศใด ๆ ขึ้นกับชุมชน และยังทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ชุมชนกุดรังและพื้นที่ต่าง ๆ ของตำบลกุดรังและตำบลใกล้เคียง

2. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสงกรานต์ประเพณีสงกรานต์ อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม พบว่า หลังจากการมีแผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติโดยใช้วิธีการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อตอบสนองปณิธานวัฒนธรรมไทยในปี พ.ศ.2537 ส่งผลให้งานประเพณีพื้นบ้านในภาคต่าง ๆ ได้กลายเป็นงานวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองอุดมการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองในเรื่องในเรื่องการท่องเที่ยวของประเทศ งานประเพณีบุญสงกรานต์ถูกทำให้กลายเป็นประเพณีเพื่อตอบสนองนโยบายดังกล่าวในปี พ.ศ. 2538 โดยประการแรกคือเปลี่ยนชื่อสถานที่จากห้วยกุดรังเป็น “ปรางค์กุดรัง” และเปลี่ยนชื่อประเพณีจากบุญสงกรานต์ เป็นประเพณีสงกรานต์ปรางค์กุดรัง รวมไปถึงสร้างเส้นทางลงไปยังปรางค์กุดรัง ในปี พ.ศ. 2544 เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกในการเดินทางของนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวยังปรางค์กุดรัง ประการที่สองคือกำหนดวันจัดการให้มีความชัดเจนเพื่อให้เกิดเป็นเทศกาล/ประเพณีที่จะถูกจัดขึ้นในทุก ๆ ปี โดยถือเอาวันที่ 20 เมษายนของทุกปี ประการที่สามทำการเบียดขับสิ่งการพนัน สิ่งผิดกฎหมายต่าง ๆ ออกไปจากงานประเพณี และในช่วง ปี 2562 มีการจัดพิธีบวงสรวงก่อนทำพิธีซึ่งเป็นพิธีกรรมใหม่ที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลกุดรังได้ทำการกำหนดขึ้นเพื่อเป็นการยกระดับประเพณีสงกรานต์ปรางค์กุดรังให้ประเพณีดังกล่าวเป็นประเพณีที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยบรรจุงบประมาณการส่งเสริมประเพณีลงในยุทธศาสตร์การบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล จากการเกิดการประดิษฐ์ประเพณีสงกรานต์ปรางค์กุดรังจากเรื่องเล่า/ตำนานท้องถิ่นส่งผลให้คนในชุมชนกุดรังและชุมชนใกล้เคียงเกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น

การอภิปรายผล

การวิจัยเรื่องปรางค์กุดรังกับการประดิษฐ์สร้างประเพณีจากเรื่องเล่าท้องถิ่น ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

ประเด็นในเรื่องการประดิษฐ์สร้างประเพณีของปรางค์กุดรังนั้น สอดคล้องกับปฐม หงส์สุวรรณ (2560) ที่เสนอว่า ประเพณีประดิษฐ์ แม้จะถูกมองว่าเป็นประเพณีใหม่ที่สร้างขึ้นภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบัน แต่ทว่าประเพณีทั้งหมดเหล่านี้ต่างก็มีจุดเริ่มต้นที่เชื่อมโยงมาจากการให้ความสำคัญในเชิง “คุณค่า” ต่อวิถีประเพณีวัฒนธรรมแบบชาวบ้านมาก่อน โดยวิธีการปรับเปลี่ยนประเพณีพื้นบ้านที่เรียกว่า “ประเพณีแบบจารีต” (Customart of Tradition) ซึ่งเคยเป็นเรื่องราวศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาให้เป็นการแสดงทางวัฒนธรรมที่เรียกว่า “ประเพณีประดิษฐ์” (Invention of Tradition) เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ใหม่ที่เกิดขึ้นแก่ประเพณีที่ได้เปลี่ยนมาเป็นการใช้ประโยชน์ทางการเมืองวัฒนธรรม และส่งเสริมการท่องเที่ยวในบริบทของสังคมสมัยใหม่โดยได้พยายามสร้างสรรค์ ดัดแปลง ประยุกต์ประเพณีและพิธีกรรมให้เป็น “ประเพณีกรรมทางวัฒนธรรม” เพื่อใช้ต่อรองและช่วงชิงนิยามความหมายจากการเป็นพื้นที่ นอกจากนั้น การสร้างประเพณีประดิษฐ์ยังสื่อให้เห็นภาพวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อนด้วย กล่าวคือ การสร้างประเพณีขึ้นมาใหม่ สามารถสื่อให้เห็นทั้งการเป็นเรื่องราวเชิงสร้างสรรค์แต่ขณะเดียวกันก็สื่อถึงเรื่องราวเชิงพลวัตหรือการปรับเปลี่ยนของประเพณีในวิถีจารีตดั้งเดิมได้เช่นกัน

กล่าวโดยสรุป งานวิจัยชิ้นนี้ค้นพบว่า งานประเพณีสงกรานต์ปรางค์กุดรังเป็นงานประเพณีที่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นจากเรื่องเล่า/ตำนานท้องถิ่น อันเป็นผลมารัฐบาลได้ทำการส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยให้สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เพื่อทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดรายได้จากการท่องเที่ยว ผลของการสร้างประเพณีดังกล่าวนี้ส่งผลให้คนในชุมชนกุดรังและชุมชนใกล้เคียงเห็นคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมที่ตนเองมีและเกิดความภาคภูมิใจและสำนึกในท้องถิ่นของตน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะการนำไปใช้

1.1 ควรนำแนวทางการประดิษฐ์สร้างประเพณี/ประเพณีประดิษฐ์ไปทำการฟื้นฟู รื้อฟื้น งานประเพณีในชุมชนที่กำลังจะสูญหาย หรือสูญหาย ให้กลับมาเป็นประเพณีประจำชุมชน

1.2 ชุมชนท้องถิ่นควรเก็บรวบรวมเรื่องราว/เรื่องเล่าท้องถิ่น เนื่องจากเรื่องเล่า/ตำนานท้องถิ่นสามารถแสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชนได้

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับพลวัต ความทรงจำ ของคนในชุมชนเกี่ยวกับงานประเพณีสงกรานต์ประเพณีสงกรานต์ที่ถูกต้อง เพื่อจะได้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับงานประเพณีสงกรานต์ที่ถูกต้อง

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยนี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดี เนื่องจากความช่วยเหลือจาก รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ อาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้กรุณาใช้เวลาอันมีค่ามาเป็นทีปรึกษา ให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็น อีกทั้งยังตรวจแก้งานวิจัยฉบับนี้จนเสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูง ไว้ ณ โอกาสนี้กราบขอบพระคุณ คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน อาจารย์ เจ้าหน้าที่คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ ที่กรุณาให้คำแนะนำและให้ความช่วยเหลือมาโดยตลอด รวมทั้งผู้ตอบแบบสอบถามทุกท่าน ที่สละเวลาอันมีค่าในการตอบแบบสอบถามและขอบคุณข้อมูลทุกประเภทจากทุกแหล่งข้อมูล บุคคลผู้ให้ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้นำมาใช้ประโยชน์ในงานวิจัยฉบับนี้ กราบขอบพระคุณ ครอบครัวของผู้วิจัย ที่ให้การสนับสนุนในทุกๆด้าน อย่างดีเสมอมา อีกทั้งขอขอบคุณเพื่อน ๆ ทุกคนที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจในงานวิจัยฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2550). *ศัพทานุกรมโบราณคดี*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. (2554). *แนวคิดและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: วิ.ซี.พี.แซกเซสกรุ๊ป.
- นิชริมา บุญเฉลียว. (2552). *ความทรงจำร่วมของคนลือลัดถิ่นกับประเพณีสงกรานต์*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2560). *ประเพณีประเพณีในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง*. มหาสารคาม: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- _____. (2554). *คติชนวิทยา : เอกสารประกอบรายวิชา 0106444 = Folklore*. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บุคลากร

- ล้วน มัชฌิมา (ผู้ให้สัมภาษณ์). ไกรวิทย์ นรสาร (ผู้สัมภาษณ์). สถานที่บ้านเลขที่ 153 หมู่ที่ 10 ตำบลหนองเหล็ก อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2558
- ไพเราะ ชินสุทธิ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ไกรวิทย์ นรสาร (ผู้สัมภาษณ์). สถานที่บ้านเลขที่ 63 หมู่ที่ 15 ตำบลกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2565
- ราชันย์ ไชยะดา (ผู้ให้สัมภาษณ์). ไกรวิทย์ นรสาร (ผู้สัมภาษณ์). สถานที่บ้านเลขที่ 56 หมู่ที่ 1 ตำบลกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2565